

**ABU HASAN SAGHANI'NİN HAYATI VE BİLİMSEL MİRASI: (“BAGHDADIYA”
 (“SAGHANI”) NÜSHASININ KODİKOLOJİK AÇIKLAMASI)**

I.Daurbekova

I.Qoshshaqov

İmam Buhari Uluslararası Araştırma

Merkezinin araştırmacıları

Önsöz: Makale, Maveräünnehr'den sözlükbilimci, dilbilimci ve muhaddis alim Abu Hasan Saghani'nin hayatını ve bilimsel mirasını ve onun eseri olan "Baghdadiya" ("Saghani") nüshasının önemli noktalarını inceleyecektir. Ayrıca "Baghdadiya" ("Saghani") el yazmasının tarihi ve şerhleri hakkında kodolojik açıklama verilecektir.

**LIFE AND SCIENTIFIC LEGACY OF ABU HASAN SAGHANI: (CODICOLOGICAL
DESCRIPTION OF THE COPY “BAGHDADIYA” (“SAG’ANI”)**

Annotation: The article analyses significant features of the "Baghdadi" ("Sagani") copy as well as the life and scientific legacy of the Movarounnahr-born muhaddith, lexicographer, and linguist Abu Hassan Sagani. In addition, the codicological description of the annotations and the historical dating of the manuscript "Baghdadiya" ("Sagani") are provided.

Аннотация: В статье описывается о жизни и научном наследии мухаддиса, лексикографа и лингвиста учёный Абу Хасана Сагани из Мовароуннахра, а также о важных аспектах «Багдадийской» («Сагани») копии. Также даны историческая дата рукописи «Багдадия» («Сагани») и кодикологическое описание аннотаций.,

İslam dünyasında Maveräünnehr'den gelen muhaddis alimlerinin yeri oluğuca önemlidir. Onların yaşamları ve bilimsel mirasları hakkında değerli bilgiler Ortaçağ Arap kaynaklarında bulunmaktadır. Bunlar arasında el-Hatib el-Bağdadi³³, Necmeddin Ömer el-Nesefi³⁴, Ebu Sa'd el-Sam'ani³⁵, Şemsiddin el-Zahabi³⁶, Hacı Halife³⁷ gibi kıymetli isimlerin eserlerinde Maveräünnehr muhaddisleri hakkında bilgiler mevcuttur.

³³ Ebu Bekir Ahmed ibn Ali Ahmed Hatib Hafiz Bağdadi “Tarihi Bağdad. I-XIV, Beyrut, Darü'l-Kütübi'l-ilmiiyye Matbaası, 1997.

³⁴ Necmeddin Ömer ibn Muhammed ibn Ahmed en-Nesefi, “Kitab el-Kand fi zikr-i Ulema Semerkand”; Nazar Muhammed al-Feryabi, “al-Memleket al-Arabiya as-Saudiya” Mektebetü'l-Kefser Matbbası, 1991.

³⁵ Ebu Sa'ad Abdulkerim ibn Muhammed ibn Mansur Sem'ani Temimi, “El-Ensab” C, 5, Beyrut, Darü'l-Fikir Matbaası,1998.

³⁶ Şemseddin Muhammed ibn Ahmed ibn Osman Zahabi,“ Siyra Alamun Nubalo”, Beyrut, Muassasat er-Risale Matbaası,1992.

Ebu Hasan Saghani'nin bilimsel mirası birçok çağdaş araştırmacı tarafından incelenmiştir. Bunların arasında Haydarabad'daki Sindh Üniversitesi'nde araştırmacı olan Madad Kadri'nin "İmam Saghani Lohuri'nin hayatı ve bilimsel mirası"³⁸, Riyad'taki İmam Abdurrahman ibn Faysal Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi'nde araştırmacı olan Bandari bint Khalid ibn Barak Sadiri'nin "Tavzihu al-misli inda al-Saghani fi mukaddimatu al-a'bab al-zahir va al-bab al-fahir"³⁹, Kahire Arap Elyazmaları Araştırma Enstitüsü'nde bulunan "Al-azdadu lil Saghani " isimli çalışma⁴⁰ ve son olarak Pakistan Arapça Elyazmaları Araştırma Enstitüsü'ndeki bilim insanı Ahmad Khan'ın "Sama'at Muallifat al-Saghani al-lug'aviya" isimli kitabı⁴¹ Saghani'nin dil, lügat, fıkıh ve hadis ilmindeki eserlerini tüm yönleriyle inceleyen önemli isimler arasında sayılabilir. Günümüzde dünyanın farklı ülkelerinde görev yapan bilim adamları kendi alanlarında Ebu Hasan Saghani'nin bilimsel mirasını araştırmaktadırlar.

Bu büyük muhaddislerin tasnif ettiği sahih hadisler, İslam öğretilerinde Kur'an-ı Kerim'den sonra en önemli kaynaktır. Dolayısıyla içerikleri bakımından bu paha biçilmez eserler, evrensel kültürün bileşenlerinden birisidir.

Bu önemli eserlerde açıklanan hadisler; insanlık ve toplum için büyük önem taşımaktadır. Hadislerde ileri sürülen ahlâkî görüşler, insanın manevî ve ahlâkî eğitiminde en etkili ve güçlü öğretilerdir. Toplumunu, ulusları ve insan maneviyatını hadislerin evrensel öğretisi ile aydınlandığını açıkça ifade etmek gerekir.

Dilbilimci, muhaddis ve hukukçu Ebu Hasan Saghani'ye "Şeyh'ül-İmam" ve "İmam'ül-Luga" unvanları verilmiştir. Saghani 25 Haziran 1181'de Lahor'da doğdu. O, aslen Adi ibn Kaab isimli Kureyş kabilesine mensup bir aileden olduğu ve Halife Hz. Ömer'in soyundan geldiği için Adavi ve Umari olarak adlandırıldı.⁴² Tam adı Ebu Hasan ibn Muhammed ibn Hasan ibn Haydar ibn Ali ibn İsmail Adavi Umari Saghani'dir. Onun ailesi Saghaniyanlıdır. (Saghaniyan, Vahş ve Amuderya Nehirlerinin kıyısında yer alan Merv'in antik şehirlerinden biridir ve Araplar burayı "Saghaniyan" olarak adlandırmışlardır. Saghaniyan dağlarla çevrilidir, güzel bir doğaya sahip uluslararası bir ticaret

³⁷ Hacı Halifa, "Keşfü'z-Zünun an Asami alüKütüb Ve'l-Fünun", C. 2, İstanbul,1941, s. 43.

³⁸ Madad Qadri "Life and works of al-Imam al-Saghani al-Lahori" Hydarabad, Sind university research journal c.5, s.67-80, 1966.

³⁹ Majallatu Ma'had al-Mahtutotil arabiiyya, C.59, S.2, 1437/2015 Kahire, s.193-218.

⁴⁰ Macallatud Dirasetil Lügaviye, C.15, S.3, 1434, Riyad.

⁴¹ Alamul mahtutot van Navadir. – Dubai. - S. 488-518.

⁴² Şemseddin Muhammed ibn Ahmed ibn Osman Zahabi, "Siyra Alamun Nubalo", Beyrut, Muassasat er-Risale Matbaası,1992. C.23, s. 282-283; C.63.

merkezidir)⁴³ Daha sonra Saghani ailesiyle birlikte Lahor'a ve sonra ise Gazne'ye taşındı. Ebu Hasan Saghani erken yaşta ilk eğitimini babasından aldı. Gazneli alimlerden fıkıh öğrendi. Mekke, Medine, Yemen, Bağdat gibi ilim merkezlerini on yıl dolaştı, ve buralardaki âlimlerden ilim öğrendi.⁴⁴ Ebu Hasan Saghani, gençliğinden itibaren Arap diline ve edebiyatına çok düşkün olduğu için 1208-1209 yıllarında dilbilgisi ve kelime dağarcığı genişletmek ve bu alanlarda kendisini geliştirmek amacıyla Delhi, Lahor, Kol (Aligarh/Coil) ve Hicaz'a gitti. Hicaz'da beş yıl yaşadı. Mekke'de Burhaniddin Abufutuh Nasr Husri, Yemen'de Nazzam Muhammed ibn Hasan Marginani, Kadı Sa'diddin Halaf ibn Muhammed Kardari, Ebu Muhammed ibn Cavzi'den hadis, fıkıh, dilbilgisi ve aruz ilmi dersleri almıştır.⁴⁵

Ebu Hasan Saghani, Hicaz'dan Adana'ya gelmiş ve Kadı Ebu İshak İbrahim Kurayzi, İbn Battal ve onun oğlu Süleyman gibi hocalardan tahsil görmüştür. 1216 yılında Bağdat'a gelerek çağdaşı Yakut Hamavi ile tanıştı. Ebu Hasan Saghani, Bağdat'ta ağırlıklı olarak hadis ilmi ile meşgul oldu ve iki yıl kadar kısa bir sürede ünlenmiş ve etrafında onun hadisler hakkındaki rivayetlerini dinlemek için ilim ile meşgul olan kimseler toplanmaya başlamıştır. Halife Nâsır-lidîñillâh Saghani'yi 1220 yılında Delhi sultanı İltutmuş'un (1210-1236) sarayına elçi olarak gönderdi.⁴⁶

1227 yılında Hindistan'dan dönerken hac farızasını yerine getirmek için Mekke'ye gitti, daha sonra Bağdat'a geldi. Ancak Bağdat'ta uzun zaman kalmamıştır. Abbasi halifesi Müstansır-Billâh'ın isteği üzerine İltutmuş'un sarayına iki kez elçi olarak gönderildi. İltutmuş, Saghani'yi sıcak bir şekilde karşılamıştır. Sultan İltutmuş'un ölümünden sonra kızı Prenses Razia Sultan tahta çıkmıştır. 1236 yılında Abbasi Halifesi Delhi sultanlığı ile ilişkileri güçlendirmek için Saghani'yi tekrar Delhi'ye elçi olarak göndermiştir. Ebu Hasan Saghani 1240 yılında Delhi'den Mekke'ye ve sonra Bağdat'a geri döndü. Ömrünün sonuna kadar burada yaşamış ve 1252 yılında 73 yaşında Bağdat'ta vefat etmiştir. Saghani'nin vasiyetine üzerine oğlu ve müritleri onu Mekke'de Sufi Fuzayl ibn İyaz'ın yanına gömdüler.⁴⁷

Saghani'nin dilbilimi, Arap dili ve hadis ilmi ile ilgili eserleri vardır ve bunlar günümüzde dünyanın çeşitli kütüphanelerinin fonlarında saklanmaktadır.

⁴³ Muhammed Abdulhay Leknevi Hindi "al- Fevaid al Behiye fi Tarocimi el-Hanefiye", Hukuku'l-Matbaa Mahfüza, Mısır, 1906, s. 53; Abdülfida Zeyniddin Kasım ibn Kutlubuğo Suduni, "Tocu't- Tarocim", Darü'l-Kalem Matbaası Beyrut, 1992- s. 155.

⁴⁴ Muhammed Abdulhay Leknevi Hindi "al- Fevaid al Behiye fi Tarocimi el-Hanefiye", Hukuku'l-Matbaa Mahfüza, Mısır, 1906, s. 53.

⁴⁵ Şemseddin Muhammed ibn Ahmed ibn Osman Zahabi, "Siyra Alamun Nubalo", Beyrut, Muassasat er-Risale Matbaası, 1992. C.23; s. 441

⁴⁶ Muhammed Abdulhay Leknevi Hindi "al- Fevaid al Behiye fi Tarocimi el-Hanefiye", Hukuku'l-Matbaa Mahfüza, Mısır, 1906, s. 53; Abdülfida Zeyniddin Kasım ibn Kutlubuğo Suduni, "Tocu't- Tarocim", Darü'l-Kalem Matbaası Beyrut, 1992- s. 155.

⁴⁷ Şemseddin Muhammed ibn Ahmed ibn Osman Zahabi, "Siyra Alamun Nubalo", Beyrut, Muassasat er-Risale Matbaası, 1992. C.23; s. 284.

Saghani'nin on iki ciltlik "Majma'ul-Bahrain" ve "at-Takmila va az-zayl va as-sila li kitabi taji lug'at va sihah'ül-Arabiya" isimli eserler lügat ilmiyle ilgilidir. Ayrıca Saghani, İsmail ibn Hammad Cevheri'nin "Tacü'l-Luga" isimli eserine altmış bin kelime eklemiştir. Bu eser, 1970-1979 yılları arasında Kahire'de Muhammed Ebu Fazl İbrahim ve Abduhalim Tahavi tarafından incelenmiş ve yayınlanmıştır. Saghani, Abbasi veziri İbnü'l-Alkamî'nin isteği üzerine "El-Ubabuz zahir ve'l-lubabul Fahir" isimli yirmi ciltten oluşan eseri yazmıştır. Nitekim Saghani söz konusu eseri "mim" harfine kadar yazabilmiştir. Saghani bu eseri yazarken İsmail ibn Hammad Cevheri'nin "Tacü'l-Luga" adlı sözlüğünde kullandığı metod ve yöntemleri kullanmış ve kelimelerin sırasını tertipli bir şekilde düzenlemiştir⁴⁸. Bu eser, 1977 yılında Bağdat'ta Muhammed Hasan Alu Yasin, 1994 yılında ise İslamabad'da Pir Muhammed Hasan tarafından yayınlandı. Ayrıca "Eş-Şevareid fil Lug'a", "Tavşih Ad-Duraydiya", "Kitabü'l Azdod", "Kitabü'n-Fi'an", "Kitabü'l-İfti'al", "Kitabü'l-Aruz", "Kitabü'l-Maf'ul" , "Kitabü'l-G'odad", "Esmâü'l- Asad, "Esmâü'z-zî'b"⁴⁹ gibi Saghani'nin çok çeşitli ve kıymetli eserleri de mevcuttur.

Saghani, "Maşarikul Anvar", "Tazizu Baytil Hariri", "Kitabü'l-Masabihud Daci", "Şamsü'l-Münira", "Şerhul Buhari", "Durrus Sahaba fi Ma'rifati va Fayatis Sahabati", "Kitabü'z-Zu'afa", "Kitabü'l-Faraiz", "Şerhu Ebyatul Mufassal", "Tekmilatü'l-Azizi", "Kitabü't-Tasrif", "Menasikü'l-Hac"⁵⁰ gibi hadis ilmiyle alakalı birbirinden değerli eserlerin müellifir. Bu eserler günümüzde Türkiye, Suriye, Fransa, İngiltere, Hindistan, İran ve Mısır'daki kütüphanelerde muhafaza edilmektedir.

"Baghdadi" ("Saghani") Ebu Hasan Saghani tarafından yazılan "Sahihü'l-Buhari'nin orijinal dört adet el yazması, Türkiye'deki Süleymaniye Kütüphanesi'nde Damad İbrahim Paşa fonunda muhafaza edilmektedir. Bu el yazmalar XV. yüzyılın en güzel nesih örneklerin biri sayılabilecek ölçüde istinsah edilmiştir.

Söz konusu el yazmalarından 266 kod numaralı nüsha hattat Hüseyin ibn Yusuf ibn Ali Vastani tarafından istinsah edilmiştir. Nüshanın "1a" sayfasında iki adet mühür bulunmaktadır. Bu mühürlerde "Bu nüsha Damad İbrahim Paşa'ya aittir", "Haza ... fima vakfuhu bi ihlasi an-niyati sihhatil Hayru vel hesenot as-sadrul-a'zam vel muhri ma yaşeul afhamu İbrahim Paşa ... bil-hayri vaziril hazretü's-sultan Şozami Ahmedhan holladat hulafa ila inkorazod devran"cümleleri geçmektedir.

⁴⁸ Abdülfida Zeyniddin Kasım ibn Kutlubuğo Suduni, "Tocu't- Tarocim", Darü'l-Kalem Matbaası Beyrut, 1992– s. 155-156.

⁴⁹ Muhammed Abdulhay Leknevi Hindi "al- Fevaid al Behiye fi Tarocimi el-Hanefiye", Hukuku'l-Matbaa Mahfüza, Mısır, 1906, s. 53.

⁵⁰ Abdülfida Zeyniddin Kasım ibn Kutlubuğo Suduni, "Tocu't- Tarocim", Darü'l-Kalem Matbaası Beyrut, 1992– s. 155-156.

Eser "Vahiy Kitabı" (Keyfe Kana Badu'l-VahiyAcap) 1. hadisten başlamaktadır.

باب كَيْفَ كَانَ بَدْءُ الْوَحْيِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَوْلُ اللَّهِ جَلَّ ذِكْرُهُ إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ⁵¹

Sonu ise, "Etikef Kitabı" (Kitabü'l-Etikef) 2046. hadis ile bitmektedir.

...عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا كَانَتْ تُرَجِّلُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ حَائِضٌ وَهُوَ مُعْتَكِفٌ فِي الْمَسْجِدِ وَهِيَ فِي حُجْرَتِهَا يُنَاوِلُهَا رَأْسَهُ⁵²

Eserin kolofon kısmında hattat Hüseyin ibn Yusuf ibn Ali Vastani şunları kaydetmektedir: "Onu 832 (1429) Ocak ayının son cuma günü Tebriz şehrinde İmam Allâme Raziddin Hasan ibn Muhammed Saghani tarafından yazılan nüshadan kopyaladım⁵³." Bu çalışmanın bir sonraki bölümü "Ticaret Kitabı" ("Kitabü'l-Büyu") ile başlar.

قد وقع الفراغ من كتابة الربع الاول من الصحيح الفاخر للامام العالم امام الدنيا ابى عبد الله محمد بن اسمعيل الجعفي البخاري الانصاري اعل الله درجته من النسخة المنقولة عن النسخة المحررة بخط الامام العلامة رضي الدين الحسن بن محمد الصغاني رحمة الله عليه يوم الجمعة او اخر الربيع الثاني سنة اثنتين وثلثين ثمانمائة على يد صاحبه العبد الفقير حسين بن يوسف الوسطاني في بلدة الموحدين تبريز عفالله عنه و عن والديه و احسن اليهما و اليه و وفقه لاتمام ثلاثة ارباعه واستفادته واذنه بانبي و عترته و الحمد لله رب العالمين حمدا ...في.نعمة و يكا .. في مزیده⁵⁴

267 numaralı kopyada bulunan mühür ile 266 numaralı kopyanın mührü birebir aynıdır: bu nüsha hattat Hüseyin ibn Yusuf ibn Ali Vastani tarafından istinsah edilmiştir. El yazmasının "1a" sayfasında⁵⁵

Eser, "Savdo-Sotik Kitabı (Kitabü'l-Büyu) 2047. hadisten başlamaktadır: خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ وَقَوْلِهِ لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ عَنْ⁵⁶ .

Sonunda ise, "Sahabelerin faziletleri" (Kitabü'l-Fezail es-Sahabe) 3775. hadis ile sonlanmaktadır.

عَادَ إِلَيَّ ذَكَرْتُ لَهُ ذَلِكَ فَأَعْرَضَ عَنِّي فَلَمَّا كَانَ فِي الثَّلَاثَةِ ذَكَرْتُ لَهُ فَقَالَ يَا أُمَّ سَلَمَةَ لَا تُؤَذِّنِي فِي عَائِشَةَ فَإِنَّهُ وَاللَّهِ مَا نَزَلَ عَلَيَّ الْوَحْيُ وَأَنَا فِي لِحَافِ امْرَأَةٍ مِنْكُمْ غَيْرَهَا⁵⁷

Eserin kolofon kısmında hattat Hüseyin ibn Yusuf ibn Ali Vastani diyor ki: "Sahihü'l-Buhari'nin birinci cildini Hicrî 831 (1428) yılında mübarek Ramazan ayında İmam Allâme Raziddin Hasan ibn Muhammed Saghani'nin yazdığı

⁵¹ 266 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Yaprak. 238^a.

⁵² 266 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Yaprak. 238^a.

⁵³ 266 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Yaprak. 238^a.

⁵⁴ 266 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Yaprak. 238^a.

⁵⁵ 267 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 1^a.

⁵⁶ 267 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 16^a.

⁵⁷ 267 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 268^b.

nüshadan yazmaya başladım. ." 832/1429 yılının Zilhicce ayında Tebriz şehrinde⁵⁸ ikinci cildi "Sahabelerin Faziletleri"ni nüsha ettiğimi vurgulamıştır. Bu eserin bir sonraki bölümü "Sahabelerin Faziletleri Kitabı" (Kitabü'l-Fezail es-Sahabe) ile başlamaktadır.

قد الفراغ من كتابة النصف الاول من الصحيح الفاخر للامام العالم امام الدنيا ابي عبد الله محمد بن اسمعيل الجعفي البخاري الانصاري اعل الله درجته من النسخة المنقولة عن النسخة المحررة بخط الامام العلامة رضي الدين الحسن بن محمد الصغاني رحمة الله عليه مع قلة فراغ البال و كثرة الحزن و الملل و المذاكرة مع الاخوان بالقليل و المقال ببلدة الموحدین تبریز حماها الله عن الزلزل العبد الفقير حسين بن يوسف الوسطاني عفا الله عنه و عن والديه و احسن اليهما و اليه يوم الجمعة قبل صلوتها سلح ذي الحجة حجة اثنتين وثلثين ثمانمائة و يتلوه النصف الثاني مفتتحا بمناقب الانصار وفق الله لاتمامه بحرمة الابرار و قد اتفق الاشتغال بكتبه النصف الاول في خلال سنة عشر شهرا و كان الابتداء بكتبته غرة الشهر المبارك رمضان سنة احدى و ثلثين و ثمانمائة و الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلم على خير خلقه محمد و اله الطيبين الطاهرين اجمعين⁵⁹.

El yazmasının 268a sayfasında, Hüseyin ibn Yusuf ibn Ali Vastani: "Sahih el-Buhari'nin bu nüshası, İmam Buhari'nin yaşamı boyunca Allâme Ebu Abdullah Muhammed ibn Yusuf Firabri tarafından kopyalanmıştır." şeklinde kaydetmiştir. El yazmasının önemli bir yanı, nüshada sunulan hadislerin özel sembollerle ayrılmış olmasıdır. Örneğin Firabri tarafından kopyalanan kopya ف (f) harfi ile gösterilir. Nüshasına uymayan hadisler ْ (nokta) ile işaretlenmiştir. Kopyada uzun bir فا (f harfinin üzerinde bir nokta) varsa, bu Firabri'nin kopyası olduğu anlamına gelir. ح (h) harfi, Abdullah ibn Ahmad Hamavi tarafından kopyalanan nüshada yer almaktadır. Ebu Haisam Muhammed ibn Makki Kuşmikhani tarafından istinsah edilen nüshada, ه (h/hemze) harfi yer almaktadır. Ebu İshak İbrahim ibn Ahmad Mustamli tarafından istinsah edilen nüshaya س (s) harfi eklenmiştir. Ayrıca Ebulhaysem ve Ebu İshak Müstemli'nin istinsah ettiği nüshalardaki hadisler سه (s ve h) harfleriyle işaretlenmiştir.

Ebu Hasan Saghani, Sahihü'l-Buhari'nin nüshasını istinsah ederken hep abdestli ve oruçlu idi. Her bir hadisi takdim ettikten sonra iki rekat şükür namazı kılar, din ve dünya işleri için Allah'a sığınır. Sonra Kur'an'dan on âyet okur ve Peygamberimize on defa veya daha fazla salât ederdi. Ardından ikinci hadisi ekledi. Allâma, bu nüshayı yazarken bu şartı kendisi için koymuştur. Ayrıca Ebu Hasan Saghani, istinsah için özel bir kalem kullanmış, diğer kitapların istinsahı için aynı kalemi kullanmamıştır. Hatta kalemtraştan çıkan kalem atıklarını biriktirmiş ve atıkları öldüğünde vücudunun yıkandığı suyun ısıtılması için biriktirilmesini vasiyet etmiştir. Allâme kitabın yarısını yazmaya geldiğinde müşrikler tarafından esir alınmıştır. Tutukluluğu süresince

⁵⁸ 267 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 268^b.

⁵⁹ 267 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 268^b.

sadece iki bayram ve cuma namazı kılmasına izin verilmiş, yabancı temsilcisi olarak cezaevinden salıverilmiştir. Allâme bu nüshayı 625/1228 yılında Kurban Bayramı Cuma günü ikindi namazından sonra tamamlamıştır. Allâme, kopyayı esaret altında yazmanın koşullarını tam olarak yerine getiremedi. Allâme'nin esaretten salıverilmesi ve kopyanın tamamlanma tarihi, kopyanın tarihiyle örtüşüyor ve bu olayın Coimbatore şehrinde⁶⁰ (güney Hindistan)⁶¹ gerçekleştiği tarihi bilgilerden yola çıkılarak elde edilmiştir.

Eserin 269a sayfasında Şeyh Celil Ebu Hasan Ali ibn Mordini şöyle diyor: "İki âlemi yaratan Rabbime hamdolsun!" "Ramazan ayının 27. günü 899/1494 yılında Mescid-i Aksa'da İmam Buhari'nin "Cami'es-sahih" adlı eserini okumayı bitirdim"⁶² yorumunu yaptı.

الحمد لله رب العالمين قرا جميع الجامع الصحيح الامام البخاري رضى الله عنه وارضاه العبد الفقير الى الله تعالى
على بن حسن المارديني فى السابع و العشرين من شهر رمضان سنة تسع و تسين و ثمانمائة بالمسجد الاقصى الشريفة و
الحمد لله وحده وصلواته على سيدنا محمد و اله و صحبه و سلامه حسبنا الله و نعمة الوكيل

268 numaralı kopyadaki mührün içeriği 267 ve 266 numaralı kopyadaki mührün içeriği ile birebir aynıdır.⁶³

Eser, "Sahabelerin Faziletleri" (Kitabü'l es- Sahabe) 3776. hadisten başlamaktadır.

... الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا... حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ
إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ⁶⁴ ...

Sonunda ise, "Akika Kitabı" (Kitabü'l Akika) 5474. Hadiste ile sonlanmaktadır.

... الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا فَرَعٌ وَلَا عَتِيرَةٌ قَالَ وَالْفَرَعُ أَوَّلُ نِتَاجِ كَانٍ يَنْتَجِجُ
لَهُمْ كَانُوا يَنْبُحُونَهُ لِطَوَاغِيَّتِهِمْ وَالْعَتِيرَةُ فِي رَجَبٍ⁶⁵

Eserin kolofon kısmında hattat Hüseyin ibn Yusuf ibn Ali Vastani diyor ki: "İmam Allâme Raziddin Hasan ibn Muhammed Sağhani'nin 833/1429 yılı Cumadü'l-Evvel ayının yirmi sekizinci gününde yazdığı nüshadan istinsah ettim. Tebriz şehrinde Hicri.⁶⁶ " Bu çalışmanın bir sonraki bölümü "Av ve Kurban Kitabı" (Kitabûl zabaih vas saydu) ile başlar.

قد وفق العبد الفقير الى الله الغني حسين بن يوسف بن علي الوسطاني بكتابة الربع الثالث من الجامع الصحيح
المسند تأليف الامام العالم الهمام ابى عبد الله محمد بن اسمعيل ابراهيم الجعفي البخاري الانصاري رحمة الله عليه رحمة
واسعة يوم الخميس ثامن جمادى الاولى من سنة ثلث ثلثين و ثمانمائة فى بلدة الموحدين تبريز حماها الله عن الافات و
يتلوه الربع الرابع مفتتحا بكتاب الذبائح و الصيد وفقه الله لاتمامه كتابه و تصحيحا و عملا به كما وفقه لاتمام ثلاثة ارباعه

⁶⁰<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%B8%D0%BC%D0%B1%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80>

⁶¹ 267 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 268^a.

⁶² 267 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 269^a.

⁶³ 268 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 1^a.

⁶⁴ 268 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 16^b.

⁶⁵ 268 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 280^a.

⁶⁶ 268 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 280^a.

و الحمد لله رب العالمين خير خلقه محمد و اله اجمعين.

269 numaralı kopyanın el yazmasındaki "1a" sayfasında bulunan mühür ile 266, 267 ve 268 numaralı kopyanın mühürleri birebir aynıdır: bu nüsha hattat Hüseyin ibn Yusuf ibn Ali Vastani tarafından istinsah edilmiştir.

"Av ve Kurban Kitabı" (Kitabûl zabaih vas soydu) adlı eserin başlangıç kısmı 5475. hadis ile başlamaktadır.

... تُنطَحُ الشَّاةُ فَمَا أَدْرَكْتَهُ يَتَحَرَّكَ بِدَنْبِهِ أَوْ بِعَيْنِهِ فَادْبَحْ وَكُلْ حَدَنَّا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا عَنْ عَامِرٍ عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ ⁶⁷ ...

Son kısmı ise "Cuma Kitabı" (Kitabü'l-Cumuati) 7563. hadis ile sonlanmaktadır.

... قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَلِمَتَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ ⁶⁸.

Eserin kolofon kısmında hattat Hüseyin ibn Yusuf ibn Ali Vastani diyor ki: "İmam Allâme Raziddin Hasan ibn Muhammed Sağhani'nin kendi yazdığı nüshasından hicri 833/1430 Şevval ayının sonunda Tebriz şehrinde kopyaladım⁶⁹." şeklinde belirtmektedir.

قد وقع الفراغ بعون الله و حسن توفيفه من كتابة الصحيح المسند للامام العالم امام الدنيا ابى عبد الله محمد بن اسمعيل الجعفي البخاري الانصاري على الله درجته من النسخة المنقولة عن النسخة المحررة بخط الامام العلامة رضي الدين الحسن بن محمد الصغاني رحمة الله على يدى العبد الفقير الى الله الغني حسين بن يوسف بن على الوسطاني عفاالله عنه و عن والديه و احسن اليهما و اليه اواخر شوال سنة ثلث و ثلثين و ثمانمائة ببلدة الموحديين تبريز حماها الله عن الافات و الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلم على خير خلقه محمد و اله اجمعين.

Ayrıca eserin 267. sayfasında "Muhakkak ki Seyyidimiz ve Mevlâmız, Şeyhü'l-İmam, Alim, Müftü, merhum Ebu Abdullah Muhammed Şemsiddin ibn Şeyh Said, Şeyhü'l-Âlim Ebu İshak Kerim ibn Laziz ibn Ahmed Ensari Celili Makdisi'ye "Sahih el-Buhari"yi çıktıkları bu mübarek yolculuğun başından itibaren sonuna kadar okuyarak yolcuklarını bitirmişlerdir. Ayrıca Ebu Hasan Ali A'loul Barr ibn Amir Hasan ibn A'loul Moridi Makdisi: "Sahih el-Buhari'nin nüshasındaki rivayetler doğru ve bu rivayet senedlerinde adı geçen ravilerin müttesilliğinin övülmeye layık olduğunu bize ve otuz şeyhin hepsine söyledi."⁷⁰

266^b-268^b sayfalarında geçen bilgilere göre Şeyh Celil Ebu Hasan Ali ibn Mardini: "Sahih el-Buhari"nin "Baghdadi" ("Saghani") nüshasını on üç yıl boyunca her Ramazan ayının başlangıcından Kadir gecesinin sonuna kadar

⁶⁷ 269 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 1⁶.

⁶⁸ 269 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 266⁶.

⁶⁹ 269 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 266⁶.

⁷⁰ 269 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 267^a.

Mescid-i Aksa'da hatim ettiğini belirtmektedir. Sahih 27 Ramazan 901/1496, 13 Ramazan 902/1498, 13 Ramazan 903/1498 yılı, 17. Ramazan 904/1499, Ramazanın 27. Günü 905/1500, Ramazanın 13. Günü 906/1501, Ramazanın 29. Günü 907/1502, Ramazanın son on günü 908/1503, Ramazanın 28'i 909/1504 , 27 Ramazan 910/1505, 27 Ramazan 911/1506, 27 Ramazan 912/1507, 27 Ramazan 913/1508 " – diye ifade etmektedir.⁷¹

Burada yalnızca bir örneği verilmiştir. Ancak bu konuda 12 tane metin daha bulunmaktadır.⁷²

بلغ قراءة من اول الصحيح الاخر العبد الفقير الى الله تعالى على بن حسن المارديني في سنة ثلاث و تسعمائة برباط الماردانية في العشر الثالث في شهر رمضان العظيم قدره و الحمد لله وحده و صلواته على سيدنا محمد و اله و صحبه و سلام الحمد لله رب العالمين.

Sonuç olarak Ebu Hasan Saghani Mekke'de hadis, fıkıh, dilbilgisi ve aruz; Yemen'de Nazzam Muhammed ibn Hasan Marginani, Kadı Sa'didin Halaf ibn Muhammed Kardari, Ebu Muhammed ibn Cavzi'den ders aldı ve "Sahih el-Buhari" yi mükemmel bir şekilde istinsah etmiştir. Kadı Süleyman ibn Hamza, Salih ibn Abdullah Kofi ibn Sabah, Hafız Sharifiddin Dimiyati, Izuddin Abufazl ibn Vazir ibn Alkami gibi talebeleri Abu Hasan Saghani'den ders alarak hadisleri rivayet etmişlerdir.

Ebu Hasan Saghani'nin dilbilimsel, Arap dili ve hadis ilmi alanındaki eserleri günümüzde Türkiye, Suriye, Fransa, İngiltere, Hindistan, İran ve Mısır'daki kütüphanelerin fonlarında muhafaza edilmektedir.

⁷¹ 269 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 266^b.

⁷² 269 numaralı Damad İbrahim Paşa fon Y. 267⁶-268⁶